

Ἡ Γέννηση στὴν Ἀγιογραφία

Φώτη Κόντογλου

Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μας κράτησε καὶ διατήρησε τὴν παράδοση τῆς ἀγιογραφικῆς τέχνης ἀμόλευτη, ὅπως κράτησε καὶ τὴν παράδοση τῆς ὑμνογραφίας, τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Καὶ λέγοντας ἀμόλευτη, θέλω νὰ πῶ πὼς δὲν τὴν ἄφησε νὰ ξεπέσει ἀπὸ τὸν πνευματικὸ χαρακτήρα της, ὥστε νὰ κάνει ἔργα σαρκικά καὶ κοσμικά, ὅπως ἔγινε στὴ δυτικὴ ἔκκλησία.

Ἡ λεγομένη Ἀναγέννηση στὴν Ἰταλία στάθηκε στ' ἀληθινὰ ἡ ἀναγέννηση τῆς εἰδωλολατρίας, δηλαδὴ τῆς λατρείας τοῦ σαρκικοῦ ἀνθρώπου, ποὺ δὲν γνωρίζει τί εἶναι ἡ πνευματικὴ ὠραιότητα. Οἱ τεχνίτες ποὺ δουλέψανε κατὰ τὴν Ἀναγέννηση ἦταν οἱ πιὸ πολλοὶ ἀνθρωποὶ χωρὶς θρησκευτικὸ αἶσθημα, χωρὶς πίστη καὶ παίρνανε τὰ θρησκευτικὰ θέματα σὰν πρόφαση μοναχὰ, γιὰ νὰ ἐπιδείξουνε τὴ μαστοριά τους στὴ φυσικότητα καὶ στὴ σαρκικὴ τέχνη. Κι οἱ ἴδιοι οἱ Ἰταλιάνοι τὸ παραδέχονται αὐτὸ γιὰ τοὺς μεγάλους τεχνίτες τους, ἀφοῦ ἔχουνε γιὰ θαυματουργές εἰκόνες μοναχὰ τὶς παλιές βυζαντινές ποὺ βρεθῆκανε στὸν τόπο τους, ἐνῶ θὰ γελάσουνε ἂν τοὺς πεῖ κανένας πὼς κάνανε εἰκόνες θαυματουργές (δηλαδὴ εἰκόνες, γιὰ νὰ τὶς προσκυνᾷ ὁ Χριστιανός) ὁ Ραφαέλος, ὁ Τισιάνος, ὁ Ἀντρέας ντὲ Σάρτο, ὁ Βερονέζης, ὁ Τιντορέττος κι οἱ ἄλλοι μαστόροι τῆς Ἀναγέννησης.

Λοιπὸν, γιὰ νὰ μιλήσει κανένας σωστά, ἀγιογραφία, δηλαδὴ θρησκευτικὴ ζωγραφικὴ μὲ πνευματικότητα, δὲν κάνανε στὴν Ἀναγέννηση, γιὰ τοῦτο καὶ τὰ ἔργα ποὺ φτιάξανε οἱ τότε τεχνίτες εἶναι θεατρικά, ἐπιδειχτικά, χωρὶς μυστικισμό, ἀντιπνευματικά, μὴν ἔχοντα καμμιά σχέση μὲ τὴν ἀπλή καὶ ταπεινὴ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ. Ἐνῶ ἡ ὀρθόδοξη ἀγιογραφία κράτησε τὴν ἀρχαία πνευματικὴ καθαρότητα ὡς τὰ τελευταία χρόνια. Ἀλλὰ καὶ σὲ μᾶς ἄρχισε νὰ ξεπέφτει αὐτὴ ἡ τέχνη ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς πνευματικῆς ἀπλότητος καὶ νὰ θέλει νὰ κάνει καὶ στὶς δικές μας ἔκκλησιες ἔργα κούφια καὶ θεατρικά, γιὰ τὴν ἀπιστία, ἡ ἐπίδειξη κι ἡ μανία νὰ μοιάσουμε τοὺς ἄλλους στὸ κακό, μᾶς τύφλωσε ὁλότελα. Σὲ ὅσους δὲν ἔχουνε θρησκεία μέσα στὴν καρδιὰ τοὺς ἀρέσουνε αὐτὰ τὰ σαρκικά καὶ ἀντιπνευματικά ἔργα, γιὰ τὴν σάρκα θαυμάζει τὴ σάρκα καὶ δὲν θέλει νὰ βλέπει πνευματικὰ πράγματα κι οὔτε μπορεῖ νὰ τὰ νοιώσει. Τὸ ἀνάποδο γίνεται στοὺς ἀνθρώπους ποὺ νοιώσανε τὴ γλυκύτητα τῆς πίστεως· αὐτοὶ δὲν βρίσκουνε καμμιά οὐσία στὰ ἔργα ποὺ γινήκανε καὶ γίνονται, γιὰ νὰ δείξουνε τὴ μάταιη μαστοριά τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου ζωγράφου, ποὺ τὰ ἐξηγεῖ μία ματαιόδοξη δασκάλα ποὺ τὴ λένε «αἰσθητικὴ».

Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ζωγραφίζεται στὰ βυζαντινὰ εἰκονίσματα μὲ τὴν πνευματικὴ ἀγιότητα ποὺ εἶναι ἱστορημένη μέσα στὸ Εὐαγγέλιο. Δηλαδὴ, παριστάνεται σὰν μυστήριον, ἐνῶ ἡ κοσμικὴ ζωγραφικὴ ποὺ εἶπαμε τὴν ζωγραφίζει σὰν μία σκηνοθεσία καὶ τίποτα παραπάνω. Κυττάξετε καμμιά τέτοια ζωγραφιά, ὅπως εἶναι τοῦ Κορέτζιου εἴτε τοῦ Μουρίλλου, καὶ θὰ νοιώσετε τί λέγω. Στὶς δικές μας τὶς εἰκόνες ἡ Γέννηση παριστάνεται μὲ ἀπλὸν καὶ βαθὺν τρόπο, χωρὶς ἐπιτηδευμένα στολίσματα καὶ μάταιες αἰσθηματολογίες. Ὅλα εἶναι ἀπλὰ καὶ ταπεινὰ πλὴν μέσα στὰ ἀπλὰ αὐτὰ σχήματα ὑπάρχει ἐκεῖνο τὸ θρησκευτικὸ πνεῦμα ποὺ εἶναι ἄπιαστο γιὰ τοὺς ἄθρησκους, γιὰ τὴν εἶναι «ὡς πνοὴ αὐρας λεπτῆς».

Ὁ τύπος τῆς Γεννήσεως στοὺς βυζαντινοὺς εἶναι τοῦτος: Στὴ μέση στέκεται ἓνα σπήλαιο σὰν ἀπὸ κρουστάλινα βράχια περισκεπασμένο. Μέσα στὸ μαῦρο ἄνοιγμά του εἶναι μία φάτνη καὶ μέσα βρίσκεται ἓνα μωρὸ φασκιωμένο, ὁ Χριστός, κι ἀπὸ πάνω Του Τὸν ἀχνίζουσε μὲ τὸ χνῶτο τοὺς ἓνα βόδι κι ἓνα γαϊδούρι εἴτε ἄλογο.

Ἡ Παναγία εἶναι ξαπλωμένη πλάγι στὸ τέκνο τῆς ἀπάνω σ' ἓνα στρωσίδι, ὅπως συνηθίζουνε στὴν Ἀνατολή. Στὸ ἀπάνω μέρος ἀπὸ τὰ δεξιὰ εἶναι χορὸς Ἀγγέλων σὲ στάση δεήσεως, ἐνῶ ἀπὸ τ' ἀριστερὰ ἓνας ἄλλος ἄγγελος μὲ φτερὰ ἀνοιχτά, μιᾶ μὲ τοὺς τσομπάνηδες σὰν νὰ τοὺς λέγει τὴ χαροποιὰ τὴν εἶδηση. Στὸ κάτω μέρος ἀπὸ τὰ δεξιὰ παριστάνεται ὁ γέρο Ἰωσήφ καθισμένος σ' ἓνα κοτρόνι καὶ συλλογίζεται μὲ τὸ κεφάλι ἀκουμπισμένο στὸ χέρι του, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιο ποὺ λέγει «*ἠβουλήθη λάθρα ἀπολυσαί αὐτήν*», καθ' ὅσο δὲν ἤθελε νὰ ἐκθέσει τὴν Παναγία ποὺ γέννησε δίχως νὰ ἴναι δικό του τὸ παιδί. Μπροστά του στέκεται ἓνας γέρος τσομπάνης ἀκουμπισμένος στὸ ραβδί του, ντυμένος μὲ προβιά, καὶ τοῦ μιᾶ σὰ νὰ θέλει νὰ τὸν παρηγορήσει. Στὰ ἀριστερὰ εἶναι καθισμένη μία γρηὰ ποὺ βαστᾶ στὴν ἀγκαλιὰ τῆς τὸ νεογέννητο γυμνό, καὶ δοκιμάζει μὲ τὸ χέρι τῆς τὸ ζεστὸ νερὸ μέσα σὲ μία κολυμπήθρα, ἐνῶ μία μικρὴ χωριατοπούλα μὲ τὸ τσεμπέρι χύνει νερό, γιὰ νὰ κολυμπήσουνε τὸ μωρό. Γύρω τους κι ἀπάνω στὶς ραχοῦλες βοσκᾶνε πρόβατα, κάθονται ξαπλωμένα καὶ δυὸ τρία μαντρόσκυλα. Ἐνας τσομπάνης ἀρμέγει. Πίσω ἀπὸ τὴ σπηλιὰ φαίνονται μέσα στὰ βουνὰ οἱ τρεῖς μάγοι καβαλλικεμένοι σ' ἄλογα, ὁ ἓνας σὲ ἄσπρο, ὁ ἄλλος σὲ μαῦρο κι ὁ ἄλλος σὲ κόκκινο. Ἡ Παναγία ζωγραφίζεται καὶ γονατιστή, μὰ αὐτὸ θαρῶ πὼς φραγκοφέρνει. Ἡ σκηνὴ μὲ τίς γυναῖκες ποὺ κολυμπᾶνε τὸ βρέφος εἶναι παρμένη ἀπὸ τ' Ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια.

Εἶναι παράξενο πὼς οἱ βυζαντινοὶ ζωγράφοι ποὺ ἦτανε ὀρθοδοξώτατοι, βάζουσε στὶς εἰκόνες τους σκηνές ποὺ δὲν εἶναι γραμμένες στὸ Εὐαγγέλιο, παίρνοντάς τες ἀπὸ βιβλία ποὺ δὲν εἶναι Κανονικά. Στὸ Μυστρά, στὸ Καχριέ Τζαμί κι ἄλλοῦ εἶναι ζωγραφισμένα ἐπεισόδια ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Παναγίας παρμένα ἀπὸ τὸ λεγόμενο Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰακώβου ποὺ δὲν εἶναι Κανονικό. Ἀλλὰ τέτοια καθέκαστα εἶναι ζωγραφισμένα στὰ Εἰσόδια, στὸν Εὐαγγελισμό, στὴν ζωὴ τῶν Ἁγίων Ἰωακείμ καὶ Ἄννης κ.λπ. Γιὰ τὴ Γέννηση βρίσκεται γραμμένο στὰ Ἀπόκρυφα πὼς σὰν πιάσανε οἱ πόνοι τὴν Παναγία, πῆγε ὁ Ἰωσήφ νὰ βρεῖ καμμιά μαμή, καὶ βρῆκε μία γρηὰ ποὺ τὴ λέγανε Σαλώμη, κι αὐτὴ ἔπλυνε τὸ παιδί. Σὲ κάποιες ἀρχαῖες τοιχογραφίες εἶναι γραμμένο καὶ τ' ὄνομα τῆς Σαλώμης. Στὰ πιὸ ὠραῖα εἰκονίσματα ἡ Παναγία παριστάνεται ξαπλωμένη κι ἔχει ἀκουμπισμένο τὸ κεφάλι τῆς στὸ χέρι τῆς, κι ἡ ἔκφρασή τῆς εἶναι γλυκειὰ καὶ μελαγχολικὴ, ἓνα πράγμα πολὺ κατανουχτικό. Σὲ λιγοστὲς εἰκόνες εἶδα ζωγραφισμένα μάτια ἀπάνω στὸ σπήλαιο, σὰν νὰ εἶναι ζωντανό, ὅπως ζωγραφίζουνε πάλι σὲ σχέδιο ἀητοῦ, τὰ σύννεφα ποὺ σηκώνουσε τοὺς Ἀποστόλους στὴν Κοίμηση, στὴ Βάπτισι τὸν Ἰορδάνη σὰν γέρο καὶ τὴ θάλασσα σὰν νεράϊδα, τίς πηγές τοῦ ποταμοῦ σὰν ἓναν πέτρινο ἄνθρωπο ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα του τὸ νερό, κ.ἄ. Ἡ Ἑρμηνεῖα τῶν Ζωγράφων τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων, γράφει γιὰ τὸν τύπο τῆς Γεννήσεως: «*Σπήλαιον, καὶ ἔσω εἰς τὸ δεξιὸν μέρος ἡ Θεοτόκος βάλλουσα τὸ βρέφος ἐσπαργανωμένον μέσα εἰς τὴν φάτνην καὶ ἀριστερὰ ὁ Ἰωσήφ γονατιστὸς ἔχων τὰ χέρια ἐσταυρωμένα καὶ ὀπισθεν τῆς φάτνης ἓνα βόδι κι ἓνα ἄλογον βλέπον τὸν Χριστὸν καὶ ὀπισθεν ποιμένες βαστάζοντες ράβδους καὶ βλέποντες μετὰ θάμβους τὸν Χριστὸν. Καὶ ἔξωθεν τοῦ σπηλαίου πρόβατα καὶ ποιμένες, ὁ ἓνας λαλῶν αὐλὸν καὶ ἕτεροι βλέποντες ἄνω μετὰ φόβου. Καὶ ἐπάνωθεν αὐτῶν ἓνας ἄγγελος εὐλογῶν αὐτοῦς, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ μάγοι μετὰ βασιλικῆς στολῆς καθήμενοι ἐπάνω εἰς ἄλογα καὶ δεικνύοντες ἀλλήλοισ τὸν ἀστέρα. Καὶ ἐπάνωθεν τοῦ σπηλαίου πληθὸς ἀγγέλων...».*

Οι πιο ωραίες εικόνες της Γεννήσεως που άφησαν οι παλαιοί ευσεβείς άγιογράφοι μας είναι κατά πρώτον οι ψηφιδωτές του Δαφνιοῦ και του Ὁσίου Λουκά, ἔργα ἐξαισία για ὅποιον νοιώθει τή βυζαντινή τέχνη και δέν θέλει σκηνοθεσίες και ἐπιδείξεις κούφιεσ. Ἄλλη ωραία εικόνα τῆσ Γεννήσεωσ εἶναι στήν Περίβλεπτο του Μυστρά, ἴσωσ ἡ ωραιότερη, καθώσ και ἄλλη στήν Παντάνασσα. Σπουδαία εἶναι και ἡ Γέννηση στο Καχριέ Τζαμί τῆσ Πόλησ (ἀρχαία Μονή τῆσ Χώρασ), τῆσ Ὑπαπαντῆσ στα Μετέωρα, στα μοναστήρια του Διονυσίου και του Δοχειαρίου στ' Ἅγιον Ὅροσ, καθώσ και του Ἁγίου Παύλου, στο μοναστήρι τῆσ Μεταμορφώσεωσ στα Μετέωρα, καθώσ και στο μοναστήρι του Βαρλαάμ, ἔργο του Φράγκου Κατελάνου. Ὑπάρχουν κι ἄλλεσ ἔμορφεσ Γεννήσεισ σέ ἀρχαία ἐξωκκλήσια, ὅλεσ στον ἴδιο τύπο που ἱστορήσαμε. Πλήθος Γεννήσεισ στολίζουνε τὰ ἀρχαία χειρόγραφα, ὅπωσ εἶναι δύο που βρίσκονται στο μοναστήρι τῶν Ἰβήρων. Τὸ ἀμαρτωλὸ χέρι μου ἀξιώθηκε νὰ ζωγραφίσει κάμποσεσ Γεννήσεισ σέ σανίδι και δυὸ σέ τοιχογραφία, τῆ μία στο οἰκογενειακὸ παρεκκλήσι του Γ. Πεσμαζόγλου στήν Κηφισιά, τὴν ἄλλη, σέ πολὺ μεγάλο σχῆμα, στήν ἐκκλησία τῆσ Ζωοδόχου Πηγῆσ στο Λιόπεσι.

Πηγή: Ἱερά Μονή Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου Καρέα [<https://www.imaik.gr>]